

Kiss Katalin

A hazai kis- és középvállalkozások strukturális és területi jellemzői európai uniós összevetésben

ABSZTRAKT

A kis- és középvállalkozások (kkv) gazdasági értéktermelésének és társadalmi értékteremtésének jelentősége ma már vitán felül áll. Ezért egyre nagyobb figyelem irányul a tevékenységüket és eredményességüket befolyásoló tényezők megismerésére is. A vizsgálati megközelítések egyike, melyet a szerző is követ, a kisvállalkozások szerkezeti jellemzőiben mutatkozó területi különbségek sajátosságaira helyezi a hangsúlyt. Munkánk első felében a téma tekintetében relevánsként értékelt szakirodalmi források áttekintését követően a hazai kisvállalkozói környezet és struktúra közelmúltbeli jellegzetességeit és a kkv fogalmi meghatározásának lehetőségeit ismertetjük. Ezt követően kerül sor a hazai kkv-szektor mennyiségi és minőségi mutatói (vállalkozássűrűség, ágazati és vállalati méretkategóriák szerinti megoszlás, foglalkoztatotti arány, bruttó hozzáadott értékből való részesedés, munkatermelékenység) statisztikai régiók közötti és európai uniós összevetésben tapasztalható eltéréseinek elemzésére.

STRUCTURAL AND SPATIAL CHARACTERISTICS OF HUNGARIAN SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN EU COMPARISON

ABSTRACT

Nowadays significance of small and medium-sized enterprises (SME) in economic value production and social worth creation is beyond dispute. Therefore, more and more attention is paid also to get acquaintance with factors affecting their activity and effectiveness. One of the research approaches, followed by the author, too, lays emphasis on the peculiarities of spatial disparities looking in the structural characteristics of small enterprises. In the first part of the study, after surveying the source-material appreciated relevant in the respect of the topic, the recent past features of the environment and structure of hungarian small business sphere, as well as the possibilities of SMEs' conceptual definition have been outlined. Following these passages inequalities of SME's quantitative and

qualitative indices (business density, distribution by sectors and firm size categories, employment rate, share in gross value added, working efficiency) experienced among the statistical regions and in EU comparison have been analysed.

Kulcsszavak: kis- és középvállalkozások, strukturális jellemzők, területi különbségek

Keywords: small and medium-sized enterprises, structural characteristics, spatial disparities

BEVEZETÉS

A vállalati szférán belül a mikro-, kis- és középvállalkozások (a továbbiakban kkv-k) azon túl, hogy – természetesen módon – számukat illetően túlnyomó többséget alkotnak, gazdasági fejlettségtől és gazdálkodási kultúrától függetlenül ma már Földünk minden országában, régiójában jelentős súlyt képviselnek foglalkoztatotti létszamarányukat és teljesítményüket (bruttó hozzáadottérték-termelésüket) figyelembe véve is. A kkv-k jelentősége azonban túlmutat a gazdasági növekedéshez és a munkahely-teremtéshez való hozzájárulásukon, hiszen számos más, társadalmi tekintetben kedvező hatású jelenségnek, mint például az önkifejezés, önérvényesítés lehetősége által biztosított életminőség-javulásnak, a differenciáltabb áru- és szolgáltatás-kínálatnak, a teljesítménymotiváció növelésének, a gyakorlati szakképzés színvonala emelkedésének, vagy akár a környezetterhelés csökkenésének a terjedésében is komoly szerepet játszanak (ZEILER J. 2003). Ezért minél alaposabb megismerésük kiemelten fontos a gazdaság és a társadalom egészének helyzetét, fejlődési esélyeit pozitívan befolyásoló, vállalkozásösztönző, hatékonyság- és életképesség-növekedést serkentő, hosszú távon is sikeres kkv-politika kialakítása érdekében.

A kkv-k fejlesztési lehetőségeire, piaci helyzetük megerősítésének esélyeire vonatkozó vizsgálatok Magyarországon azért is különösen fontosak, mert a hazai kkv-szektor strukturális sajátosságai tekintetében szembevetendő ellentét tapasztalható azok extenzív és intenzív jellemzői között. Az Európai Unió tagállamainak azonos méretkategóriájú vállalatcsoportjaival való összehasonlítás azt mutatja, hogy miközben a teljes vállalati szférához viszonyított arány, a vállalkozássűrűség és a foglalkoztatottak számaránya tekintetében kkv-ink az átlagosnál kedvezőbb helyzetben vannak, addig a bruttó hozzáadott értékből való részesedés, a munkatermelékenység és annak a nagyvállalatokéihoz mért aránya, vagyis a hatékonyságnövekedés irányába mutató tényezők alapján a pozícióik jóval gyengébbek.

A vizsgálati megközelítések között hangsúlyos szerepet kapnak azok, amelyek a kisvállalkozások gazdasági erejét, jelentőségét meghatározó tulajdonságokra a vállalati méret- és teljesítménymutatók elemzéséből, területi különbségeik sajátosságaiból levonható következtetések révén kívánják felhívni a figyelmet. Az e körben nagy jelentőséggel, egyben forrásértékkel bíró szerzők, illetve munkáik közül a teljesség igénye nélkül néhányat külön kiemelésre is érdemesnek tartunk.

A kisvállalkozói szektor méretét és szerkezetét, gazdasági beágyazottságát, illetve a magyarországi vállalkozáskutatás helyzetét illetően Román Zoltán (ROMÁN Z. 1990, 1997, 2002a, 2002b, 2006), a hazai kkv-szféra létrejöttének körülményei, elterjedése, strukturális sajátosságai tekintetében Futó Péter és Kállay László (FUTÓ P. – KÁLLAY L. 1994a, 1994b), a kkv-k 1990-es években tapasztalt valós gazdasági ereje és szerkezeti jellemzői (méret, területi és ágazati elhelyezkedés, tulajdonosi kör stb.) vonatkozásában Gábor R. István, Czákó Ágnes, Kuczi Tibor, Lengyel György, Vajda Ágnes, Sántha

Józsefné és Köhegyi Kálmán írásait (GÁBOR R. I. 1994a, 1994b, CZAKÓ Á. ET AL. 1995, SÁNTHA J. 1996, KÖHEGYI K. 1998a, 1998b, 2001) tartjuk a legfontosabbaknak.

A 2000-es évek elején elvégzett átfogó nemzetközi kutatás, a GEM (Global Entrepreneurship Monitor) eredményeire alapozva a hazai újonnan létrehozott vállalkozások aktivitását, a munkahelyteremtésben és a gazdasági növekedésben játszott szerepét vázolták kelet-közép-európai és európai uniós összehasonlításban Szerb László és munkatársai, Acs J. Zoltan, Varga Attila, Ulbert József és Bodor Éva (SZERB L. ET AL. 2004). Ugyancsak a GEM-kutatásra épül Bedőné Károly Juditnak a hazai vállalkozások növekedési hajlandóságát és innovációs aktivitását elemző tanulmánya (BEDŐNÉ KÁROLY J. 2005). A dinamikus kis- és középvállalkozások növekedésére ható tényezőkről és nemzetgazdasági jelentőségükről Papanek Gábor adott összefoglalást (PAPANEK G. 2010). Román Zoltán Ambrus Katalinnal és Voit Krisztiánnal közös, statisztikai adatfelvételeken alapuló munkái a kkv-szektor ezredforduló idején tapasztalt demográfiai jellemzőiről tájékoztatnak (ROMÁN Z. – AMBRUS K. 2000, ROMÁN Z. – AMBRUS K. – VOIT K. 2002), Szerb László és Ulbert József pedig a kkv-k fejlődését befolyásoló környezeti hatások részletes összefoglalását nyújtják (SZERB L. – ULBERT J. 2002).

A tértudományi megközelítésű munkák sorában a második gazdaság területi vonatkozásaihoz kihagyhatatlan Nemes Nagy József és Ruttkay Éva írása. Ebből a jogszerűen működő magyarországi magánvállalkozói szféra, valamint a lakossági kiegészítő- és melléktevékenységek 1980-as évekbeli tér-, illetve településszerkezeti jellegzetességeit illetően kaphatunk jó áttekintést (NEMES NAGY J. – RUTTKAY É. 1989). A hazai kisvállalkozások regionális egyenlőtlenségeinek főváros-vidék, város-falu, megyeszékhely-vidék viszony- rendszerében érvényesülő, ugyanezen időszakra vonatkozó kettősségéről Pomázi István szolgált hasznos adalékokat (POMÁZI I. 1988). A gazdasági társaságoknak a budapesti és a főváros környéki elterjedtségében (cég- és tőkesűrűségében), telephely-választási motivációinak, munkaerő-piaci jellemzőinek területi különbségeiben tapasztalható eltéréseket Probáld Ferenc és Szegedi Gabriella vizsgálta. A szerzők eredményeik alapján a főváros és a budapesti agglomeráció kerületi, illetve települési szintjein öt térszerkezeti típust – városközponti, peremkerületi, ipari elővárosi, tercier elővárosi és fejletlen elővárosi – különítették el (PROBÁLD F. – SZEGEDI G. 1994). Kiss Éva cikkében a 20. század második felét érintő vállalkozásföldrajzi visszatekintést követően a hazai egyéni vállalkozások térbeli terjedését és azok foglalkoztatási-tevékenységi sajátosságait követte nyomon 1989-től (KISS É. 1996). Az előzőekben már hivatkozott GEM-kutatás vállalkozói aktivitásra vonatkozó, területi különbségeket feltáró kérdőíves válaszainak értékelését közli Szerb László és Varga Attila. Ebben a szerzők a vállalkozássűrűségben, a teljes vállalkozói mutatóban (TVM), a jó üzleti lehetőséget észlelők arányában, valamint az 5 éven belül tervezett új munkahelyek számában mutatkozó eltérések regionális és településkategóriák szerinti állapotát rögzítik (SZERB L. – VARGA A. 2005).

A vállalkozások regionális egyenlőtlenségeit kifejező mutatók – jövedelemtermelő képesség, vállalkozássűrűség, vállalkozási intenzitás, méretstruktúra, tevékenységi szerkezet, foglalkoztatás, árbevétel – elemzésére vállalkozó írások sorát gazdagítja Novák Zoltán és Vass Anikó cikke (NOVÁK Z. – VASS A. 2009). Jól hasznosíthatók a nagyvárosaink – a nyolc 100 000 főnél népesebb vidéki város – vonatkozásában Ambrus Zoltánné, Kissné Majtényi Mónika, Kólyáné Sziráki Ágnes és Malakucziné Póka Mária által elvégzett társadalmi-gazdasági összehasonlító elemzés vállalkozásokat érintő adatai

is (AMBRUS Z. ET AL. 2008). Végül, de nem utolsó sorban a kkv-k számának, gazdasági teljesítményeinek, foglalkoztatási jellemzőinek területi eltéréseihez nyújt rövid, de naprakész információt Bakos Norbert, Hidas Zsuzsanna és Kezán András Magyarország ezredforduló utáni társadalmi-gazdasági térfolyamatait elemző munkája (BAKOS N. – HIDAS ZS. – KEZÁN A. 2011).

Az alábbiakban ezek szemléletmódjához és eszközrendszeréhez igazodva, de a kisvállalkozói környezet közelmúltbeli történeti vonatkozásairól sem megfeledkezve kívánjuk bemutatni a hazai kkv-szektor strukturális és regionális jellemzőit európai uniós összevetésben.

A HAZAI KISVÁLLALKOZÓI KÖRNYEZET ÉS STRUKTÚRA SAJÁTOSSÁGAI AZ 1980-1990-ES ÉVEKBEN

A szocializmus időszakában a kisvállalkozások tekintetében érvényesülő – az aktuális gazdasági szükségszerűségek függvényében változó – kormányzati hozzáállást a tiltás vagy a tűrés jellemezte; a vállalkozáspolitikai végső céljaként az 1980-as évek közepéig a magángazdaság elsorvasztása, de legalábbis súlyának csökkentése fogalmazódott meg.

A szövetkezeti törvény 1981-es módosításának (1981. évi 14. tvr.) életbe lépését követően megváltoztak a mezőgazdasági szövetkezetek tevékenységi körét szabályozó előírások, és újra létjogosultságot kapott a melléküzemági termelés, ennek hatására pedig a tsz-ek ipari tevékenységből származó bevételei is újra növekedésnek indultak. Enyhült a magánkisipari és magánkereskedelmi tevékenységet megnehezítő rendelkezések szigora, és új életre kelt az üzletek, vendéglátó egységek szerződéses magánbérleti rendszere is. Mindezek következtében a kisiparosok száma az 1975-ös 84 ezerrel szemben, 1989-re 174 ezerre, a magánüzletek (kiskereskedések és vendéglátó helyek) száma pedig ugyanezen időszakban alig 10 ezerről közel 30 ezerre nőtt (LAKI M. 1998).

Az 1980-as évtized magángazdaságot érintő legjelentősebb fordulata azonban az volt, hogy a termelőszövetkezetek után a szocialista nagyiparban is megjelent az önálló vállalkozásra épülő gazdálkodási forma, a vállalati gazdasági munkaközösség (VGMK). Ezeket az adott vállalatnál dolgozók egy-egy csoportja alkotta, melynek tagjai a céggel kötött bérleti szerződés alapján rendes munkaidéjük után, a vállalat gépeit, berendezéseit használva, többnyire annak termelési profiljához illeszkedő termékeket állítottak elő, tevékenységük hasznát pedig bevételük és a bérleti díj különbsége képezte. Vállalkozó közösségek létrehozására azonban nem csak nagyvállalatokkal kötött megállapodás alapján, hanem azoktól függetlenül is nyílt lehetőség gazdasági munkaközösségek (GMK) formájában (FALUSNÉ SZIKRA K. 1986). A bruttó termelési értéket tekintve főként az építőipari tevékenységet végzők profitáltak az új gazdálkodási módok bevezetéséből. Míg 1986–1987-ben, amikor a legtöbben dolgoztak munkaközösségi vállalkozás keretében, az ipari VGMK-kban és GMK-kban foglalkoztatottak (206 ezer fő) az össztermelésnek alig 1,5%-át állították elő, az építőipari munkaközösségekben plusz munkát végzők (53 ezer fő) e szektor termelési értékének közel 10%-át adták (LAKI M. 1998).

A szövetkezeti szféra gazdasági munkaközösségekéhez hasonló elvek és gyakorlat szerint szerveződő és működő egységei az ipari és szolgáltató szövetkezeti szakcsoportok voltak. Az ekkortájt alakuló, már alkalmazottakat is foglalkoztató ún. kisszövetkezetek legjelentősebb – a tulajdonviszonyokat átalakító – szervezeti újítása az volt, hogy a hagyományos szövetkezetekkel szemben az alapító tagok vagyona nem került oszthatatlan közös alapba, vagyis a szövetkezet esetleges megszűnésekor

mindenki saját hozzájárulása szerint részesedett a bevitt javakból. A kisszövetkezetek létrehozásának engedélyezése tehát az államszocialista rendszeren belül a vállalkozói magántulajdon elismerésének kiteljesedését jelentette.

A tervgazdasági rendszer bukása és a piacgazdaságra való áttérés legszembetűnőbb következménye a gazdasági szervezetek számának – az 1990-es évekbeli, részben kényszer szülte vállalkozásalapítási láz miatti – ugrásszerű megnövekedése volt. 1994/1995 fordulóján az összes vállalkozás (gazdasági társaságok és egyéni vállalkozások) száma elérte, illetve kis mértékben meghaladta az egymilliót, így a vállalkozássűrűség az 1988. évi 32-vel szemben ekkorra közel 100-ra emelkedett (SÁNTHA J. 1996). Minthogy az új egyéni vállalkozások értelemszerűen a magánszektor erősítették, a társas vállalkozások túlnyomó többsége pedig a rendszerváltozást követő években a privatizáció során magántulajdonba került, a magángazdaság térnyerése a közületek ellenében szinte teljessé vált.

Az állami-szövetkezeti tulajdon magánhasznosításán alapuló gazdálkodási formák fokozatosan visszaszorultak: a háztáji gazdaságok például az 1988. évi 281 ezer hektárral szemben 1993-ban már csak 37 ezer hektárt foglaltak el, de a szerződéses boltok és vendéglátóhelyek, valamint a gazdasági munkaközösségek száma is fokozatosan csökkent, ez utóbbit 1990 után már nem lehetett újonnan alapítani (SÁNTHA J. 1996).

A piacgazdaságra történő átalakulás egyik jellemző tünete volt az addig ismeretlen, ún. üres, más néven árnyékvállalkozások kategóriájának megjelenése. A manapság sem ismeretlen álvállalkozások, melyek nem végeztek üzleti tevékenységet, és amelyeket csupán különféle jogosulatlan kedvezmények megszerzése céljából hoztak létre, az 1990-es évek derekán végzett felmérés adatai szerint akár az összes vállalkozás egynegyedét-egyharmadát is kitehették (CZAKÓ Á. ET AL. 1995).

A vállalkozások növekvő száma alapján a magánszektor gazdasági erejéről alkotott képet a fiktív cégek nagyarányú jelenlétén túl a valós tevékenységet végzők vagyonára vonatkozó adatok is tovább árnyalják. Ezekből kitűnik, hogy a földvagyonot nem számítva a gazdasági szervezetek több mint háromnegyedét alkotó egyéni cégek kb. kétharmadának nem volt, vagy csak elhanyagolható értékű termelővagyonra volt, már csak azért is, mert ilyenre (gépek, berendezések, szerszámok) tevékenységük folytán nem volt szükségük: 1995-ben a magánvállalkozások valamivel több mint 30%-át (31,2%) szellemi szabadfoglalkozásúak működtették, azok pedig nagyjából ezzel azonos arányban (30,8%) ingatlanügyletekkel foglalkoztak (LAKI M. 1998). Az egyéni vállalkozások kiemelkedő számaránya és a vagyonelemek alacsony súlya azt jelzi, hogy a rendszerváltozást követő páratlan mértékű vállalkozói aktivitás nem járt együtt a további gazdaságélénkülés alapjául szolgáló erős kis- és középvállalkozói szféra kialakulásával. A hazai földrajzi irodalomban – nem kis részben a magánszektor megerősödését immár támogatni kénytelen gazdaságpolitikai intézkedéseknek köszönhetően – az 1980-as években irányult komolyabb figyelem a kisvállalkozások regionális sajátosságainak vizsgálatára. Az 1981. évi 15. sz. törvényerejű rendelettel 1982. január 1-től engedélyezett gazdasági munkaközösségek (GMK) és a gazdálkodó szervezetnek nem minősülő, de vállalkozói tevékenységet végző, főként értelmiségiekből szerveződött, kevésbé elterjedt polgári jogi társaságok (PJT) területi jellemzőinek meghatározása céljából végzett összegzés eredményei alapvetően háromféle, főváros, illetve megyeszékhely és vidék, város és falu közötti, valamint fővároson belüli viszonylatban érvényesülő területi egyenlőtlenségre hívták fel a figyelmet (POMÁZI I. 1988).

A lehangsúlyosabb, centrum és periféria közötti ellentét a várakozásoknak megfelelően a fővárosvidék relációban volt tapasztalható. A fejlett humán és anyagi infrastruktúra nagyfokú koncentrációját jelezte az, hogy 1984-ben a GMK-k fele, a PJT-knek pedig 85%-a budapesti volt. Átlagosan – legalábbis a gazdasági munkaközösségek vonatkozásában – hasonló arányú, de jelentős mértékben differenciált egyenlőtlenlégek voltak kimutathatók a megyeszékhelyek és a vidék kapcsolatában. A megyék nagy részében a GMK-k több mint fele a központi településen volt bejegyezve. Kiemelkedett e tekintetben a baranyai és a vasi megyeszékhely (Pécs: 80,3%, Szombathely: 71,6%). Tíz megyében a GMK-k 50–70%-a működött a székhely-településen, hat megyében pedig a gazdasági munkaközösségeknek kevesebb mint a fele volt a megyeközpontban. Ez utóbbiak közül Bács-Kiskun és Békés megye GMK-inak – elsősorban településszerkezeti jellegzetességre (több nagyobb népességszámú város jelenlétére) visszavezethető – egyenletes területi elhelyezkedését jelezték Kecskemét 22,2 és Békéscsaba 27,3%-os GMK-részarányai.

Még határozottabb, ráadásul megyei viszonylatban sokkal kevésbé differenciált volt a városi magánvállalkozások falusiakkal szembeni túlsúlya. Szintén az 1984. évre vonatkozóan, Pest megye kivételével – Budapestet megyeszékhelyként figyelmen kívül hagyva – mindenhol túlnyomó, 70–90%-os többségben voltak az adott megye városi jogú településein tevékenykedő GMK-k. Ez az arány az évtized második felében felerősödő várossá nyilvánítási hullámnak köszönhetően (1984-ben 12, 1986-ban 15, 1989-ben 40 új város) adminisztratív okok miatt is folyamatosan tovább növekedett.

A jellemzően a településhierarchia magasabb és alacsonyabb szintjei közötti ellentéteket jól érzékelhetően csupán a fővároson belüli, a vizsgált vállalkozási formák számában és sűrűségében tapasztalt, az egyes kerületek népességének társadalmi (képzettség- és életszínvonalbeli) fejlettségében mutató eltérések árnyalták. A PJT-k több mint kétharmada a nagyobb népességű középső és észak-budai kerületekben (II., III., XI. és XII.), valamint a pesti Belvárosban és a XIII. kerületben működött. Némi különbséggel hasonló képet mutat a GMK-kra vonatkozó, 1 000 főre értelmezett vállalkozássűrűség eloszlása is. A 100-as budapesti átlagot több mint kétszeresen meghaladó mutatóval rendelkezett 1984-ben az I., II. és XII., valamint az V., azt több mint másfélszeres mértékben felülmúló értékkel pedig a XI. kerület. Ennél alacsonyabb, de még mindig átlag feletti GMK-sűrűséget regisztráltak a Belvároshoz közeli négy pesti kerületben (VI., VII., XIII. és XIV.). Ezek alapján a fővárosi vállalkozói aktivitás területi mintázatában egy, a fent említett kerületek által alkotott magterület és a többi városrészből álló perifériagyűrű rajzolódott ki.

A főváros és vidék közötti szakadéktól eltekintve, a vállalkozói hajlandóság mérésére szolgáló mutatók tekintetében érvényesülő egyéb, országrészek közötti, jól felismerhető törésvonalak nem voltak kimutathatóak. A 10 000 lakosra jutó GMK-k számát mutató megyei szintű adatsorokból kitűnik, hogy 10-nél nagyobb értékkel csak Budapest, de 4 és 10 közötti hányadossal is csak két megye, Somogy és Veszprém rendelkezett. A többi megyében, mozaikos elrendezésben 1 és 3,9 között mozgott a GMK-sűrűség. A rendszerváltozást követő vállalkozásalapítási hullám során az előző évtizedben érvényesülő, a gazdasági egységek területi elhelyezkedését meghatározó trendek mellett új térszerkezeti sajátosságok jelentek meg Magyarországon (Kiss É. 1996).

Továbbra is megőrizte domináns szerepét a vállalkozói aktivitást tekintve a főváros, amelyhez egyre inkább felzárkózott a körülötte található településtömörülés is. Ennek köszönhetően 1994-ben

az összes egyéni vállalkozásnak már több mint az egyharmada (35,8%) a későbbi Közép-magyarországi régiót alkotó Budapesten és Pest megyében volt található. Szintén megtartották a vállalkozási hajlandóságban meglévő előnyüket a kedvezőbb infrastrukturális és innovációs potenciállal bíró nagyobb népességű városok. A kiemelkedő turisztikai vonzerővel rendelkező, főként Balaton-parti kisvárosok kivételével a településhierarchia egyre magasabb szintjeit képviselő települések az 1 000 lakosra jutó egyéni vállalkozások számát tekintve is egyre előkelőbb helyet foglaltak el.

Ugyanakkor megjelent a területi különbségeket az egyéni vállalkozói aktivitás vonatkozásában is tükröző, és napjainkban is létező ún. nyugat-keleti lejtő, vagyis a szabadpiaci viszonyok természetes velejárójaként kialakuló belső törésvonal. A fejlett európai államokhoz közeli, az innen származó tőkebefektetéseknek köszönhetően fejlődésnek induló nyugati országrészekkel szemben a kedvezőtlen földrajzi fekvésű, korszerűtlen gazdaság szerkezettel rendelkező keleti régiók fokozatosan leszakadtak. Jól kimutatható volt ez a tendencia az egyéni vállalkozások elterjedtségében is: a legalacsonyabb vállalkozássűrűségű és a magasabb értékekkel jellemezhető területek közötti vonal a ma az Észak-magyarországi és Észak-alföldi régiókhoz tartozó megyék, valamint Békés megye határa mentén húzódott.

A főbb kisvállalkozói tevékenységfajták közül a nagyüzemi mezőgazdaság szervezeti kereteinek felbomlása miatt leginkább terjedő (hétszeresére növekvő), ennek ellenére legkisebb méretű (1. táblázat) egyéni mezőgazdasági termelőszféra területi megoszlása viszonylag szórt képet mutatott; markánsan kirajzolódó területi koncentráció e vonatkozásban nem volt megfigyelhető, de az önálló tevékenység keretében agrártermeléssel foglalkozó vállalkozások nagyobb arányban voltak jelen az alföldi megyékben, illetve az itt található nagyobb népességű egykori mezővárosokban.

1. táblázat. Az egyéni vállalkozói szféra növekedési mutatói az 1990-es évek elején

Table 1. Growth indices of the individual entrepreneurial sector in the early 1990s

Kisvállalkozói ágazatok	1991	1992	1993	1994	A változás mértéke 1991-1994 között (%)
Kisiparosok	222 987	237 687	242 023	257 245	15
Kiskereskedők	146 674	199 047	241 353	255 205	74
Mezőgazdasági termelők	2 804	3 784	11 597	22 493	702
Szellemi szabad-foglalkozásúak	137 994	165 689	193 888	243 093	76
Összesen	510 459	606 207	688 843	778 036	52

Forrás: Kiss É. 1996 / Source: : Kiss É. 1996

Az 1991 és 1994 között az átlagosnál nagyobb mértékben megszorodó szellemi szabadfoglalkozásúak térbeli elhelyezkedésében ezzel szemben jelentős koncentráció érvényesült. A főváros gazdasági, politikai, művészeti, tudományos, felsőoktatási stb. szerepének túlreprezentáltsága következtében nem meglepő, hogy 1994-ben az e tevékenységcsoportba sorolt egyéni vállalkozások 37%-a Budapesten működött, további 6%-ukat pedig Pest megyében, döntően a fővárosi agglomeráció településein vették nyilvántartásba. Számukat tekintve nem, de arányaikban akár nagyobb mértéket is elérhetett a szellemi tevékenységet folytató egyéni vállalkozások tömörülése néhány regionális centrumnak számító megyeszékhelyen. Debrecenben például a Hajdú-Bihar megyében regisztrált összes, ilyen típusú vállalkozás 57%-a volt jelen, míg Szekszárd vonatkozásában e mutató értéke nem érte el az egyharmadot sem (31%).

Az ugyancsak átlagon felüli számbeli növekedést mutató kiskereskedelmi és az e növekedési ütemtől jóval elmaradó kisipari szektorban (1. táblázat) jelentkező regionális különbségek nem elsősorban az egyéni vállalkozásoknak helyet adó települések méretbeli eltéréseire utaltak. A települések népességarányos vállalkozási aktivitása főként a kiskereskedők, de a kisiparosok tekintetében is viszonylag kiegyenlített volt, hiszen az ilyen tevékenységet végző egyéni vállalkozók túlnyomó többsége alapvető lakossági szükségletek kielégítése céljából alakult meg. Erőteljesen megjelent viszont e vállalkozástípusok esetében az északnyugat-délkelet irányban húzódó, fent említett törésvonal, amelytől nyugatra-délnyugatra magasabb, keletre-északkeletre pedig alacsonyabb volt a vállalkozás-sűrűség. A kisiparosok vállalkozási hajlandóságát jelző mutató – az 1 000 lakosra jutó vállalkozásszám – Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár, Hajdú-Bihar, Szolnok és Békés megyében volt a legalacsonyabb (<20), az ezektől nyugatra elhelyezkedő országrészben viszont viszonylag változatos és mozaikos területi mintázatot jelző megyei arányszámokat rögzítettek. Még inkább egyenletes képet mutatott a kiskereskedelmi egyéni vállalkozások térbeli megjelenése. A hat észak-magyarországi, illerve észak-alföldi megyével szemben, ahol 20 alatti volt a vállalkozássűrűség, három közigazgatási egység kivételével (Budapest és Baranya megye: >25, Vas megye: <20) mindenhol 20–25 közötti értékeket regisztráltak.

A KKV FOGALMA

A kkv-szektor szerkezeti és területi jellemzőinek ismertetése lehetetlen anélkül, hogy tudnánk mit is értünk kis- és középvállalkozás alatt. A kkv-kat mennyiségi szempontok alapján behatároló korlátok számbavétele előtt azonban érdemes áttekinteni azt is, hogy a kisvállalkozásoknak milyen minőségi – kevésbé egzakt – ismertető jegyei létezhetnek. E kritériumrendszernek nincs ugyan általánosan elfogadott meghatározása, de ismérvei e vonatkozásban a következőképpen foglalhatók össze:

- a vállalkozó önálló tulajdonosa cégének, a tőke és az irányítás saját kezében van, egyedül viseli a kockázatot és a felelősséget, ill. egyedüli haszonélvezője a vállalkozói nyereségnek;
- az adott üzlet a vállalkozó és családja számára elsődleges egzisztenciális alap, azaz a megélhetését biztosító meghatározó jövedelemforrás;
- a vállalkozás a tulajdonos tartós életcéljául szolgál;
- a vállalat tevékenységi körét, gazdálkodási formáját, piaci kapcsolatait személyesen alakítja, részletekbe menően meghatározza;
- a tulajdonos személye a vállalkozás védjegyének is tekinthető, a vállalkozó közvetlen kapcsolatban áll partnereivel;
- a vállalkozásnak általában csak egy vagy néhány termék-, szolgáltatástípusa van (tevékenysége kevésbé diverzifikált);
- a vállalkozás tevékenysége a fogyasztói igényekhez (elvárásokhoz) szorosan illeszkedik, egyedi termékeket állít elő, illetve ilyen szolgáltatásokat nyújt;
- a vállalkozó és munkatársai közötti kapcsolat informális és viszonylag szoros;
- a vállalkozás piaci részesedése rendszerint kicsi, de speciális termékek (szolgáltatások) esetében akár monopolhelyzetet is kialakíthat, végül

- a vállalkozó tőkefelhalmozási képessége és pénzügyi forrásokhoz való hozzáférési lehetősége korlátozottabb (MUGLER, J. 1998).

Természetesen elengedhetetlen, hogy az e csoportba tartozó cégek köre számszerű módon is azonosítható legyen. Az adminisztratív kkv-kritériumok a legtöbb esetben a foglalkoztatottak létszáma és/vagy a bevétel, az üzleti eredmény nagysága alapján sorolják a vállalkozásokat adott méretkategóriákba. Léteznek azonban ettől eltérő szabályrendszerek is, mint amilyen például az indiai, amely a termelő, illetve szolgáltató tevékenységbe investált tárgyi eszközök értéke szerint osztályozza a vállalatokat, az értékhatárok tekintetében megkülönböztetve termelőket és szolgáltatókat (KISS K. – ZAGYI N. S.A.).

A 2005. január 1-e óta érvényben lévő európai uniós szempontrendszernek megfelelően a hazai gyakorlatban társasági formára való tekintet nélkül a foglalkoztatottak száma, az éves árbevétel vagy a mérlegfőösszeg nagysága, valamint a társtulajdonosi részesedés mértéke alapján határozzák meg az adott vállalkozás vállalati méretcsoportokba való besorolását (2004. évi XXXIV. tv. a kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról). A törvény nem csupán kisvállalatokról, hanem kis- és középvállalati, még pontosabban mikro-, kis- és középvállalati szféráról rendelkezik, hangsúlyozva ezen vállalkozáskategóriák közös vonásait, egymással való hasonlóságait, melyek megkülönböztetik őket a szerkezeti jellemzőikben és hatalmi pozícióikban jelentős eltéréseket mutató nagyvállalatoktól (ROMÁN Z. 2005).

A munkavállalók létszámára vonatkozó mennyiségi szabályozás szerint a maximum 9 főt foglalkoztatók mikro-, a 10–49 fővel működők kis-, az 50–249 munkavállalót alkalmazók közép-, a 250 fős vagy ennél nagyobb létszámú vállalatok pedig nagyvállalkozásnak számítanak. Fontos kiemelni e tekintetben, hogy a létszámadatokat valójában éves munkaegységekként (Annual Work Unit), azaz teljes munkaidőben és egész éven át foglalkoztatottakra kell értelmezni. Ebből következik, hogy a szezonálisan vagy részmunkaidőben alkalmazott személyekkel is dolgozó vállalkozások esetén a létszám magasabb lehet.

A vállalatok méretnagyságát kifejező monetáris értékkategóriák esetében a következők érvényesek: a 2 millió €-t meg nem haladó éves árbevétel vagy mérlegfőösszeg esetében mikro-, 2–10 millió €-s értékhatárok közt pedig kisvállalkozásról beszélhetünk. Középvállalkozásoknak tekintik a szabályozás szerint a 10–50 millió € közötti árbevétellel rendelkező vagy a 10–43 millió € közötti mérlegfőösszeget kimutató vállalatokat. Ezen értékhatár fölötti vállalkozások kívül esnek a kis- és középvállalati szférán. A besorolás vonatkozásában lényeges szempont, hogy a vállalkozások az árbevétel, illetve a mérlegösszeg figyelembe vételénél szabadon dönthetnek, tehát nem kell mindkét kritériumnak megfelelniük.

A tulajdonosi részesedés vonatkozásában általános szabály az, hogy csak azok számítanak a KKV-szférába tartozóknak, amelyek e szempontrendszer szerint önállóak, vagyis csak abban az esetben, ha sem az adott vállalkozásnak nincs 25%-nál nagyobb tulajdonosi vagy szavazati részesedése más vállalatban/vállalatokban, sem más vállalatnak/vállalatoknak nincs ezen arányt meghaladó érdekelt-sége az adott vállalkozásban (EUROPEAN COMMISSION ONLINE 1. S.A.).

A MAGYARORSZÁGI KKV-SZFÉRA TERÜLETI JELLEMZŐI NAPJAINKBAN

Az 1990-es évek első felére jellemző nagy vállalkezési hajlandóság az évtized második felében megcsappant, majd az ezredfordulót követően újra megsaporodtak a vállalkozások, köztük a kkv-k is. A kkv-szám növekedését a társas vállalkozások, főként a kedvezőbbé váló tőkeelőírások következtében sorra alapított korlátolt felelősségű társaságok (Kft.) számának gyarapodása miatti több mint 40%-os aránynövekedés idézte elő (számuk a 2000. évi 263 984-ről 2009-ben 374 239-re emelkedett), miközben az egyéni vállalkozások számaránya ugyanezen időszakban közel 13%-kal, 360 075-ről 313 887-re csökkent. Az összes kkv-ra vonatkoztatott számbeli növekedés mintegy 10%-ot tett ki. A 2009-ben nyilvántartásban lévő 688 126 kkv 54,4%-a volt társas, 45,6%-a pedig egyéni vállalkozás; a társas és egyéni cégek egymáshoz viszonyított aránya felcserélődött a 2000-es értékekhez képest (42,3 és 57,7%). A főváros és Pest megye gazdasági erejét (túlsúlyát) jelzi, hogy a Közép-magyarországi régió mind a kkv-k számaránya, mind pedig a 2000–2009 közötti növekedés üteme tekintetében kitüntetett pozíciót foglal el (2. táblázat, 1., 2. és 3. ábra).

2. táblázat. A hazai kkv-k számának alakulása régióként 2000–2009 között

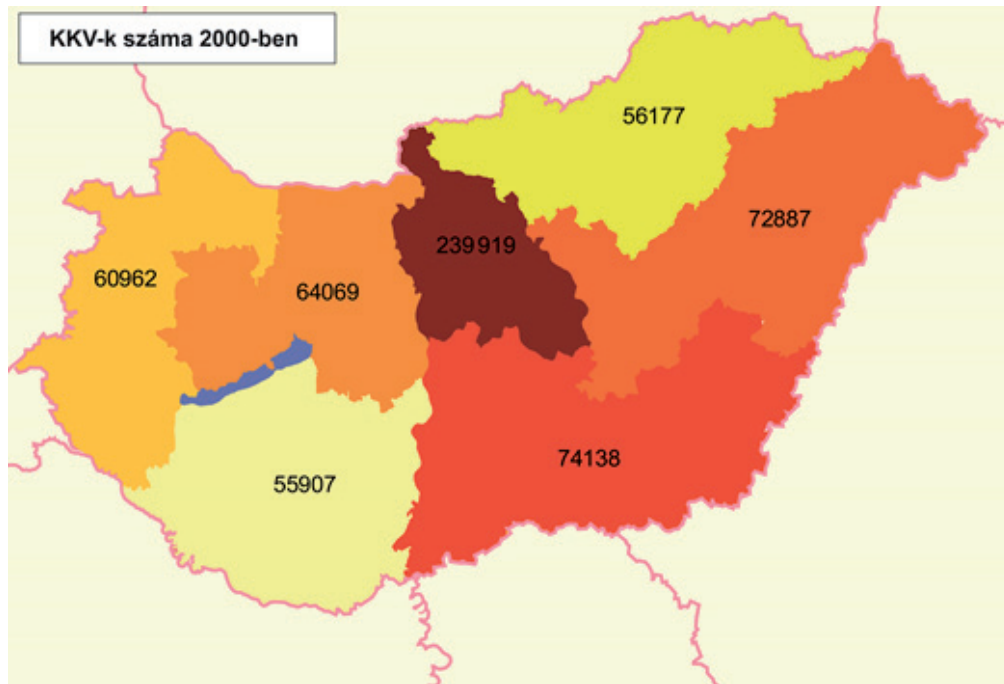
Table 2. Growth indices of Hungarian SMEs by statistical regions between 2000 and 2009

Statisztikai régiók	A kkv-k száma 2000-ben	A kkv-k száma 2009-ben	A kkv-k szám-aránya (%) 2009	A növekedés mértéke (%) 2000-2009
Közép-Magyarország	239 919	274 258	39,9	14,3
Közép-Dunántúl	64 069	69 597	10,1	8,6
Nyugat-Dunántúl	60 962	68 314	9,9	12,1
Dél-Dunántúl	55 907	58 604	8,5	4,8
Észak-Magyarország	56 177	59 396	8,6	5,7
Észak-Alföld	72 887	79 365	11,6	8,9
Dél-Alföld	74 138	78 592	11,4	6,0
Összesen	624 059	688 126	100,0	10,3

Forrás: KSH ONLINE 2011 / Source: KSH ONLINE 2011

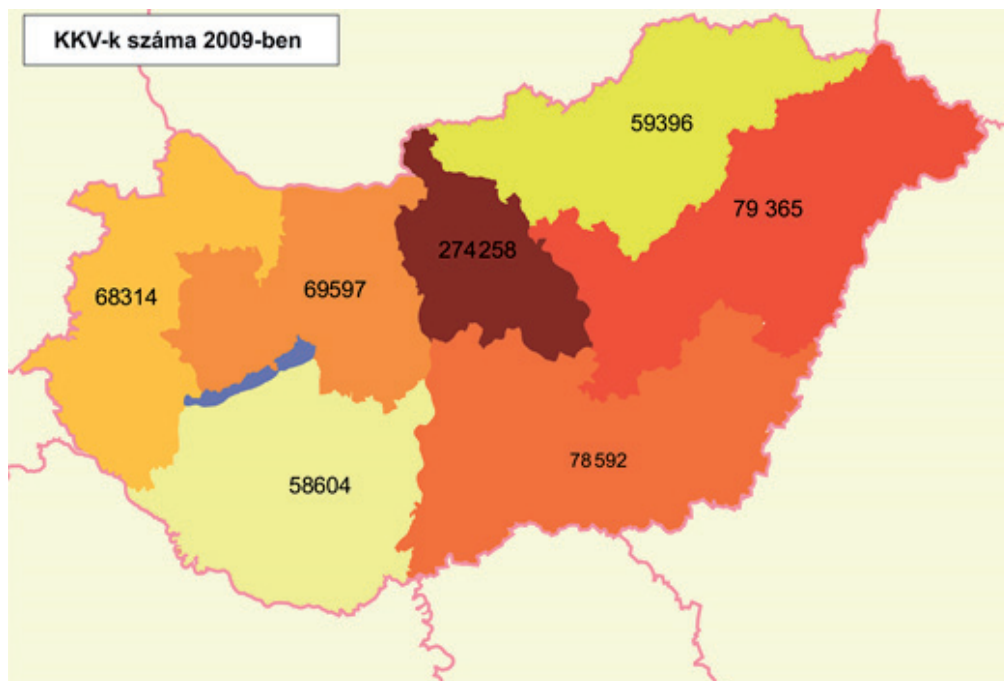
1. ábra. A hazai kkv-k száma régióként 2000-ben
KSH ONLINE 2011 alapján szerk. Kiss K.

Figure 1. Number of Hungarian SMEs by statistical regions in 2000
Based on KSH ONLINE 2011 ed. by Kiss K.

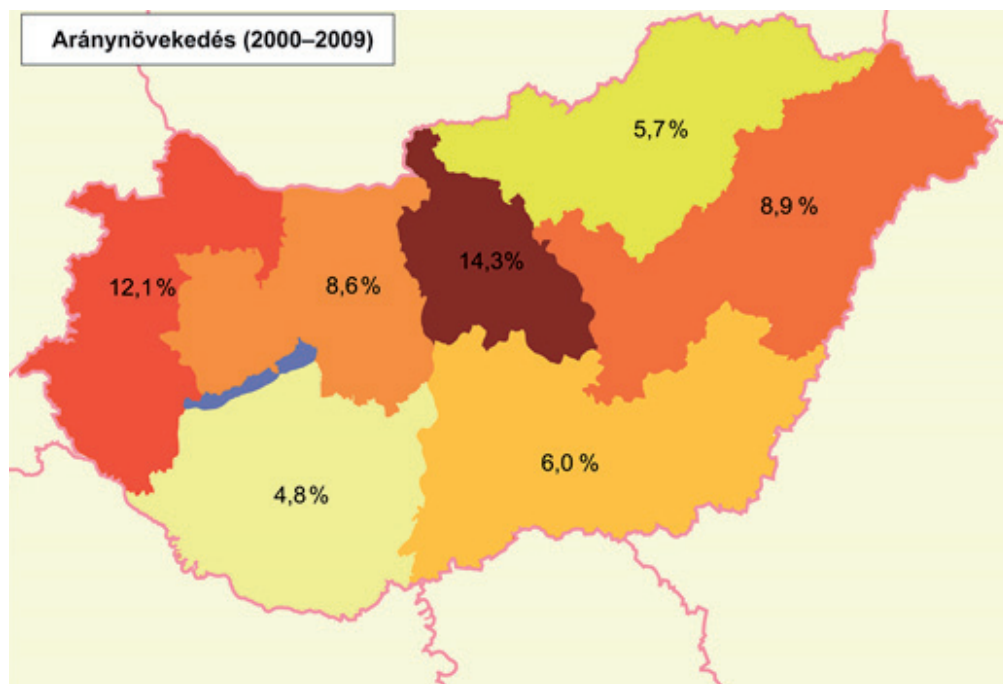
2. ábra. A hazai kkv-k száma régióként 2009-ben
KSH ONLINE 2011 alapján szerk. Kiss K.

Figure 2. Number of Hungarian SMEs by statistical regions in 2009
Based on KSH ONLINE 2011 ed. by Kiss K.

3. ábra. A hazai kkv-k száma növekedésének mértéke régióként 2000–2009 között
KSH ONLINE 2011 alapján szerk. Kiss K.

Figure 3. Growth rate of Hungarian SMEs' number by statistical regions between 2000 and 2009
Based on KSH ONLINE 2011 ed. by KISS K.

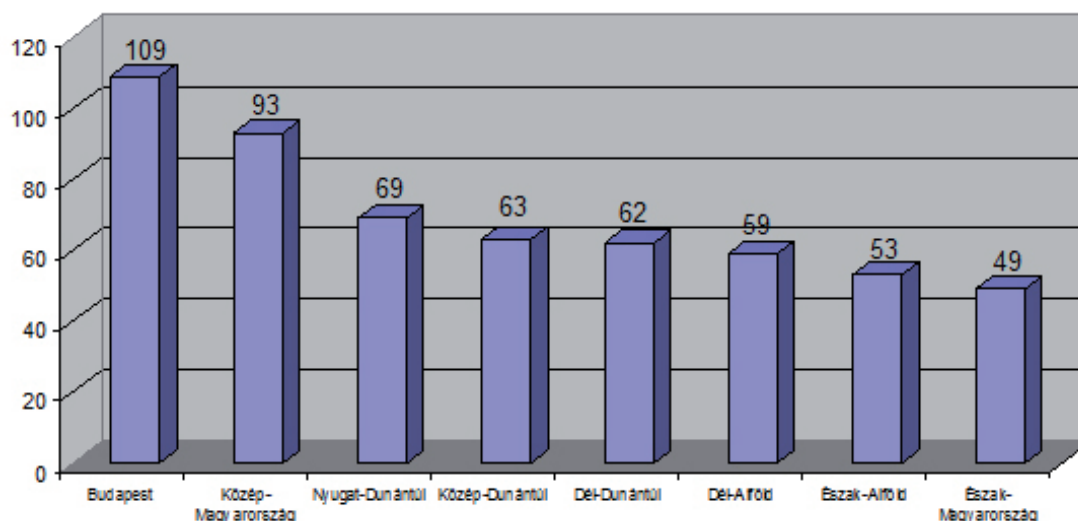
A kkv-sűrűség egész országra vonatkoztatott értéke 69-re növekedett. Az 1 000 főre jutó kkv-szám tekintetében ugyancsak szembetűnő a Közép-magyarországi régió (Budapest) előnye. Egyébként szépen kirajzolódik a napjainkig továbbélő nyugat-keleti irányú gazdasági fejlettségbeli csökkenést jelző lejtő: a Nyugat-Dunántúlra jellemző, országos átlagot elérő vállalkozássűrűségi mutató értéke egyre csökken (a Dunától keletre fekvő országrészben egy dél-északi lejtő is felismerhető; a Dél-Alföldtől Észak-Magyarország felé haladva ugyancsak csökkenő értékek jelennek meg; 4. ábra). A mutatót európai uniós összevetésben vizsgálva azonban az is nyilvánvaló, hogy a viszonylag magas hazai kkv-sűrűségnek köszönhetően még a legalacsonyabb értékkel rendelkező hazai régió is felülmúlja a 41–42% körüli közösségi átlagot (EUROPEAN COMMISSION ONLINE 2. S.A.).

A kis- és középvállalkozások legnagyobb része, valamivel több mint egyötöde kereskedelemmel vagy gépjárműjavítással foglalkozik (a statisztikai ágazati besorolás szerint e két tevékenység típus egy kategóriát alkot). Közel 16%-uk különféle szakmai, tudományos, műszaki tevékenységeket végez, de viszonylag jelentős arányban vannak jelen a kkv-k körében az ipari-építőipari ágazatba tartozó vállalkozások, ez utóbbiak együttesen majdnem 18%-nyi részarányt képviselnek. A kkv-k számának tevékenység típusok közötti aránymegoszlása az Európai Unióban valamelyest koncentráltabb képet mutat. Noha a vezető ágazatok rangsora azonos, a négy legtöbb vállalkozást tömörítő ágazat együttesen a kkv-k több mint 2/3-át adja (71,7%), szemben a hazai 53,5%-kal. A szálláshely-szolgáltatást, vendéglátást végző kkv-k EU-s részaránya (8,1%) ugyancsak jóval magasabb (EUROPEAN COMMISSION ONLINE 2. S.A.). Figyelemre méltó az egyes gazdasági ágak vállalkozási méretkategóriák szerinti megoszlása is. Az ipari (termelő) tevékenységet végző hazai kkv-k részaránya a vállalatmérettel együtt fokozatosan nő, kiemelkedő szintet ért el a méretgazdaságossági követelményeknek leginkább

megfelelő középvállalati szférában. A kisvállalatok a kereskedelemben és gépjárműjavításban, az építőiparban, a szálláshely-szolgáltatásban és vendéglátásban, valamint a szállításban és raktározásban képviselnek a másik két vállalatkategóriánál magasabb részarányt. A többi tevékenységtípusnál a mikrovállalkozások szerepe hangsúlyos; különösen igaz ez a szakmai, tudományos, műszaki tevékenységek esetében, amelyeket jellemzően egyéni vállalkozások keretében látnak el. Az ágazati arányok koncentrációjával szemben a tevékenységtípusok méretcsoportok közti eloszlása uniós szinten kiegyenlítettebb. A középvállalkozások között az EU-ban is az ipari tevékenységet végzők alkotják a legnagyobb részt, több mint 1/3-os aránnyal, de az ágazatok valamely méretkategóriában való súlyozott jelenlétének mértéke általában kevésbé jellemző, a mikrovállalkozások pedig összességében nagyobb szerepet kapnak (3. táblázat).

4. ábra. A kkv-sűrűség regionális különbségei 2009-ben régióként
KSH ONLINE 2011 alapján szerk. KISS K.

Figure 4. Regional disparities of small business density in 2009 by statistical regions
Based on KSH ONLINE 2011 ed. by KISS K.

3. táblázat. A kkv-k ágazati megoszlása a vállalkozások száma szerint Magyarországon és az EU-ban (2009)

Table 3. Sectoral distribution of SMEs by number of business units in Hungary and the EU (2009)

Ágazatok	Kkv-k (%)		Mikrováll. (%)		Kisváll. (%)		Középváll. (%)	
	Mo.	EU	Mo.	EU	Mo.	EU	Mo.	EU
Kereskedelem, gépjárműjavítás	20,2	28,3	20,0	28,6	25,4	25,7	16,6	20,6
Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység	15,6	17,1	16,1	17,8	6,1	8,5	3,3	6,3
Építőipar	9,8	15,6	9,8	15,7	12,0	14,5	6,7	9,2
Ipar	7,9	10,7	7,1	9,6	22,7	23,6	39,6	35,4
Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás	4,7	8,1	4,6	7,9	6,9	10,9	3,5	5,9
Szállítás, raktározás	4,5	5,6	4,4	4,9	5,5	6,2	4,6	7,0

Forrás: KSH ONLINE 2011, EUROPEAN COMMISSION ONLINE 2. S.A /
Source: KSH ONLINE 2011, EUROPEAN COMMISSION ONLINE 2. S.A

Az ágazatok regionális megoszlásában mutatkozó különbségek közül a leginkább figyelmet érdemlőek a következők:

- a Közép-magyarországi régióban átlagot meghaladó arányban vannak jelen a jellemzően szellemi potenciálra alapozott szolgáltatást nyújtó vállalkozások, a szakmai, tudományos, műszaki tevékenységet végzők (20%), az információ, kommunikáció ágazatba sorolt cégek (7,6%), az ingatlanügyletekkel foglalkozók (6,5%), valamint az adminisztratív és szolgáltatást támogató kkv-k (6,1%);
- a Közép- és Nyugat-dunántúli régiókban az átlagosnál hangsúlyosabb szerepet játszik az ipari és építőipari tevékenység; az ezen ágazatba tartozó cégek számaránya a Közép-Dunántúlon 9,0, illetve 12,1, a Nyugat-Dunántúlon pedig 8,5, illetve 11,8%;
- az országos viszonylatban legnépszerűbb gazdasági ágazat, a kereskedelem és gépjárműjavítás az alföldi régiókban és Észak-Magyarországon ért el az átlagot kissé meghaladó, 22–23%-os részarányt;
- a mezőgazdasági tevékenységet végző vállalkozások ugyancsak az Alföldön, illetve a Dél-Dunántúlon vannak jelen kiemelkedőbb arányban (5,4–5,8%).

A kkv-k által Magyarországon megtermelt bruttó hozzáadott érték (BHÉ) 2009-ben 7 105 milliárd forintot tett ki, ami az összes vállalkozás értékelőállításának 56%-a. Miközben a kkv-szférába tartozó vállalkozások számaránya a jelentős turisztikai potenciállal bíró dél-európai államokéihoz (Portugália, Spanyolország, Olaszország, Görögország, Málta), illetve Közép-Európában Csehorszáéhoz hasonlóan európai uniós összevetésben, a kkv-sűrűséggel megegyezően az átlagosnál jóval magasabb (99,85%), a kkv-k BHÉ-részesedése már kissé a közösségi átlag (58,4 %) alatt marad (EUROPEAN COMMISSION ONLINE 2. s.a.).

A hazai kkv-kban képződött BHÉ túlnyomó része (93%) a társas vállalkozásoknak köszönhető, az egyéni vállalkozások BHÉ-előállításában viszont jelentős eltérés tapasztalható regionális szinten. Míg Közép-Magyarországon ez az arány csupán 2,7, addig a Dél-Alföldön 13%.

A hazai BHÉ gazdasági ágazatok szerinti megoszlása a kkv-k számarányos részesedéséhez viszonyítva eltérő képet mutat. E tekintetben már egyértelműen az ipari vállalkozásoké a vezető szerep, hiszen ezek termelik meg az összes kkv bruttó hozzáadott értékének több mint egynegyedét. Az értékelőállításban a kereskedelem, gépjárműjavítás szintén számarányánál nagyobb részt képvisel, de az ipar mögött a második helyre szorult vissza. E két ágazat összesen csaknem a teljes, kkv-k által megtermelt BHÉ felét állította elő. Az EU egészét tekintve a mértékadó ágazatok kiegyensúlyozottabb jellege e vonatkozásban is megmutatkozik. Noha a tevékenységi kategóriák sorrendje hasonló, a szakmai, tudományos, műszaki tevékenységek és az építőipar BHÉ-előállításához való hozzájárulása jóval nagyobb, mint Magyarországon (4. táblázat).

4. táblázat. A hazai KKV-k által előállított bruttó hozzáadott érték aránya ágazatok szerint (2009)

Figure 4. Rate of GVA produced in the Hungarian SME sphere by business sectors (2009)

	A KKV-k által előállított bruttó hozzáadott érték részaránya (%)	
	Európai Unió	Magyarország
Ipar	23,6	26,5
Kereskedelem, gépjárműjavítás	22,9	21,1
Szakmai, tudományos, műszaki tev.	12,4	8,8
Építőipar	13,1	8,5
Szállítás, raktározás	6,2	7,1
Információ, kommunikáció	5,5	6,8
Ingatlanügyletek	5,9	6,4
Adminisztratív és szolg. támogató tev.	6,2	5,5

Forrás: KSH ONLINE 2011, EUROPEAN COMMISSION ONLINE 2. S.A. /

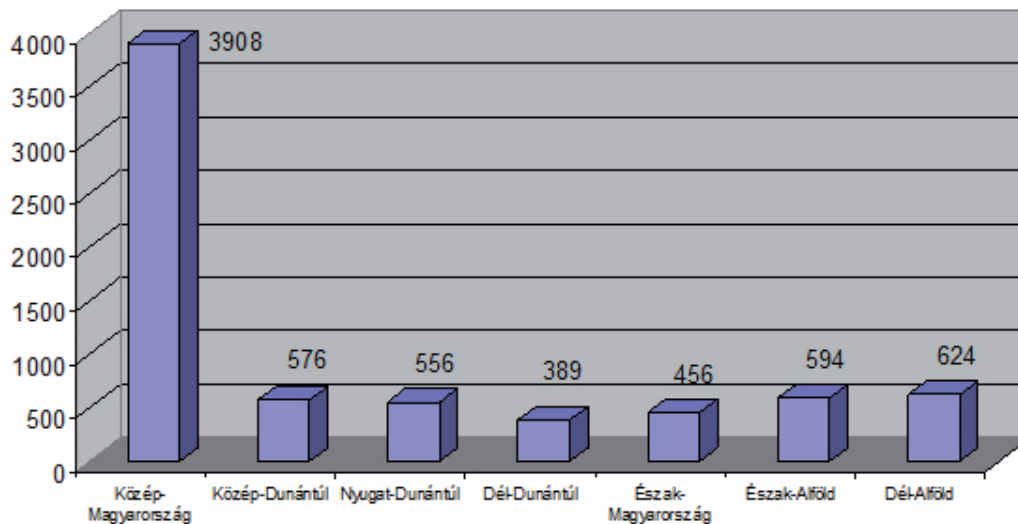
Source: KSH ONLINE 2011, EUROPEAN COMMISSION ONLINE 2. S.A.

A bruttó hozzáadott érték régiók közti megoszlása egyértelműen jelzi Közép-Magyarország gazdasági vezető szerepét, hiszen az összes, kkv-k által megtermelt BHÉ kerekén 55%-a (közel 4 000 milliárd Ft) ebben a térségben realizálódott 2009-ben (5. ábra), miközben az itteni kkv-k számaránya (39,9%) ettől elmarad (2. táblázat). Ez azt jelenti, hogy Közép-Magyarországon az egy kkv által előállított BHÉ átlagosan jóval nagyobb volt, mint az ország többi régiójában.

A hazai és EU-s kkv-k által megtermelt BHÉ vállalati méretkategóriák közötti megoszlása jellegzetes különbséget mutat. Míg az Unióban a BHÉ-részesedés a vállalati méret növekedésével csökken (mikrovállalkozások 37,0, kisvállalkozások 32,4, középvállalkozások 30,7%), addig hazánkban a mikro- és középvállalkozások szinte azonos részesedése (35,5, illetve 35,4%) mellett szembevető a kisvállalkozások BHÉ-előállításának alacsonyabb (29,2%) aránya (EUROPEAN COMMISSION 2011, KSH ONLINE 2011). Ezek statisztikai régiók szerinti különbségei nem mutatnak kiugró eltéréseket. A mikrovállalkozások BHÉ-arányai 34–40, a kisvállalkozásoké 25–33, a középvállalkozásoké pedig 31–39% között ingadoznak. A vállalkozáscsoportok bruttó hozzáadottérték-előállítása a legkiegyenlítettőbb a Dél-Alföldön. E tekintetben jelentősebb különbségek Észak-Magyarországon figyelhetők meg; itt a kisvállalkozások csupán 25%-os, a középvállalkozások viszont 39%-os részarányt képviselnek. A Dél-dunántúli régió a mikrovállalkozások BHÉ-előállításában szerzett némi előnyt (6. ábra).

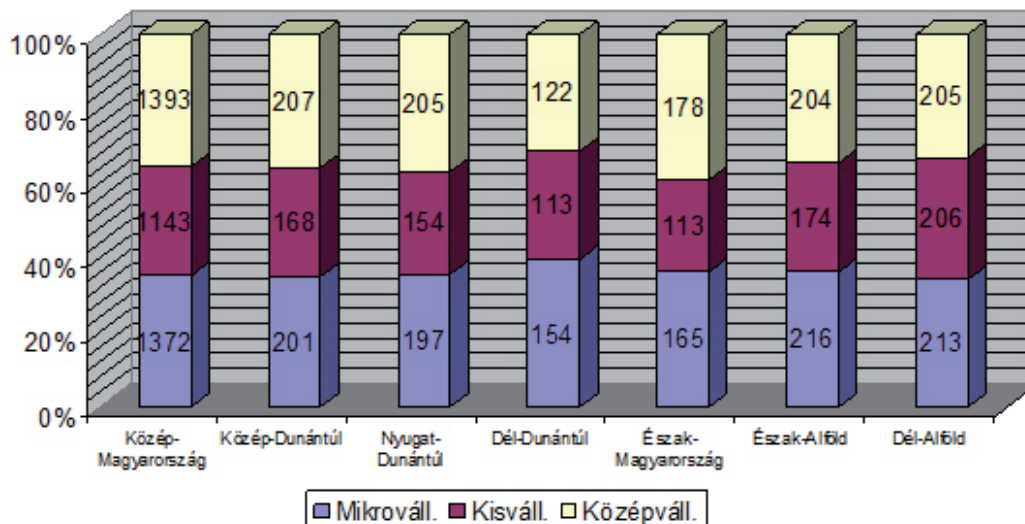
5. ábra. A bruttó hozzáadott érték regionális megoszlása régióként 2009-ben (milliárd Ft)
KSH ONLINE 2011 alapján szerk. Kiss K.

Figure 5. Regional distribution of GVA by statistical regions in 2009 (billion HUF)
Based on KSH ONLINE 2011 ed. by KISS K.

6. ábra. A kkv-k által előállított BHÉ vállalati méretkategóriák szerint régióként 2009-ben (milliárd Ft KSH ONLINE 2011 alapján szerk. Kiss K.

Figure 6. Value of GVA produced in the SME sector by firm size categories and statistical regions in 2009 (billion HUF)
Based on KSH ONLINE 2011 ed. by KISS K.

A vállalkozói szférában foglalkoztatott összes munkavállaló (2 706 000 fő) 74%-a, valamivel több mint 2 millió ember talált megélhetést a hazai kkv-szektorban. E mutatót tekintve Magyarország a 67%-os európai uniós átlagot meghaladó értékkel a fentebb említett mediterrán országokat követve, a balti államokkal együtt a tagállamok rangsorában viszonylag kedvező pozícióban, a középmezőny elején található (7. ábra).

A kkv-k regionális munkaerő-piaci súlya viszonylag jelentős, 20%-os eltérést jelző szélsőértékek között ingadozik. A versenyszférában alkalmazásban állók közül a legkevesebben (67%) a Közép-

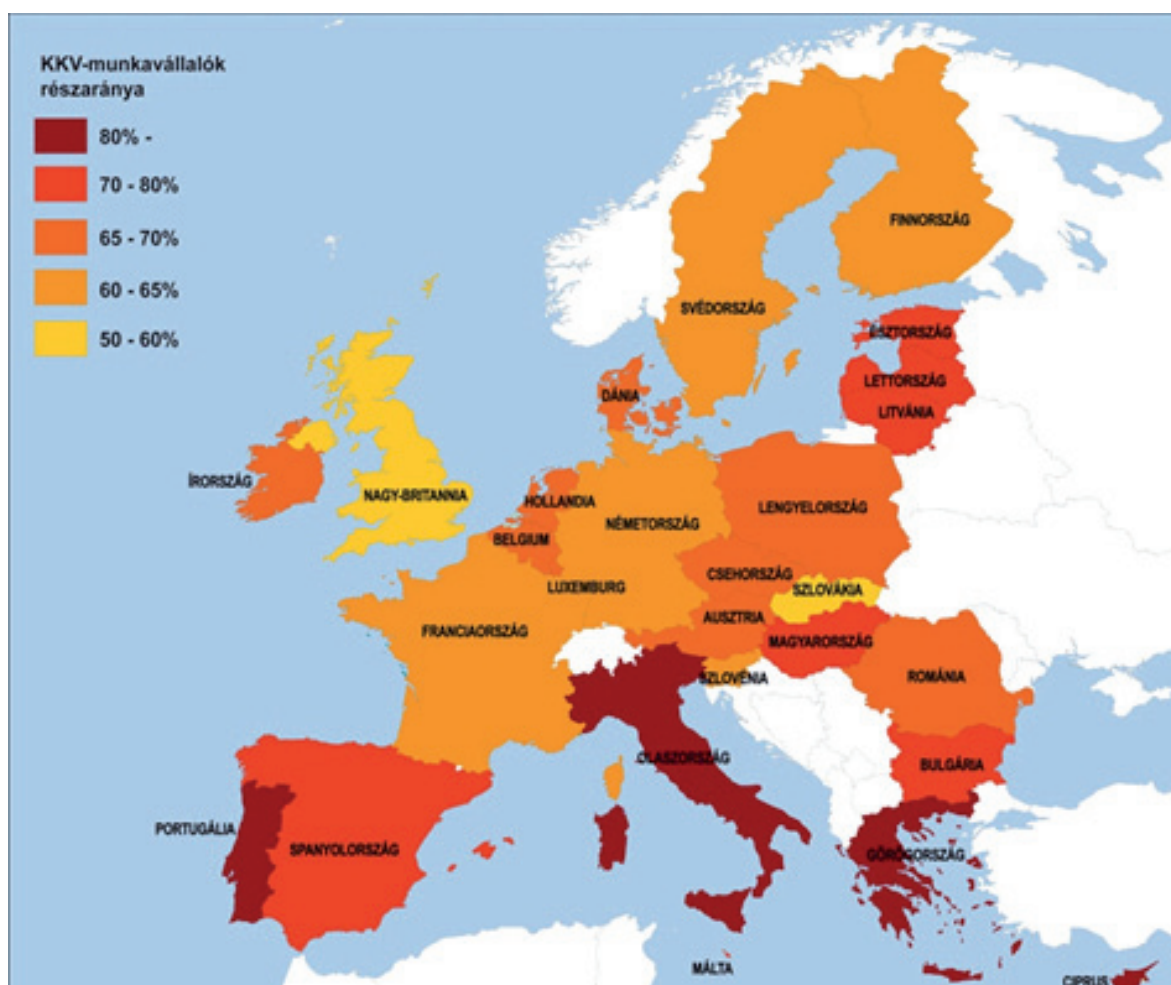
Dunántúlon, a legtöbben a Dél-Alföldön (87%) dolgoztak kkv-kban. Közép-Magyarország és a Közép-Dunántúl kivételével az összes többi régióban az országos átlagot (74%) meghaladta a kis- és középvállalkozásokban munkát vállalók aránya (8. ábra).

Noha a Közép-magyarországi régió a KKV-kban foglalkoztatottak részarányát tekintve átlag alatti teljesítményt nyújt, – ez nyilvánvalóan az itt magasabb arányban megtelepedett nagyvállalatok munkaerővonzásának tudható be, szemben a Dél-Dunántúllal és az Alfölddel – a kkv-munkavállalók több mint kétötöde (41,5%) mégis itt állt alkalmazásban (9. ábra).

A foglalkoztatottak vállalati méretkategóriák szerinti megoszlásában nem tapasztalhatók jelentősebb mértékű regionális különbségek: a mikrovállalkozásokban dolgozók a teljes kkv-munkavállalói létszám 51–54, a kisvállalkozásokban munkát találók 23–27, a középvállalkozásokban tevékenykedők pedig 21–24%-át adják (10. ábra).

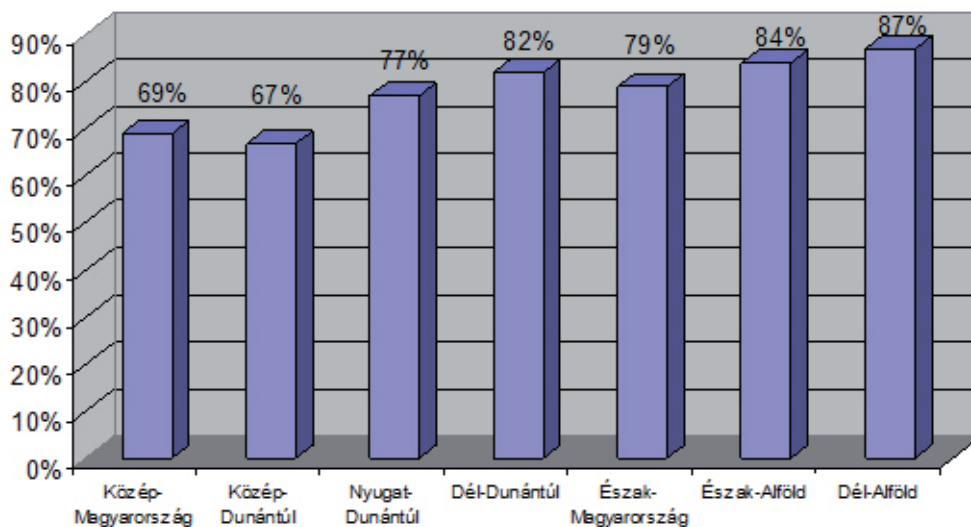
7. ábra. A kkv-munkavállalók részaránya az EU államaiban (2010)
EUROPEAN COMMISSION ONLINE 2. s.a. alapján szerk. KISS K.

Figure 7. Employment rates of SME sector by EU member states (2010)
Based on EUROPEAN COMMISSION ONLINE 2. s.a. ed. by KISS K.

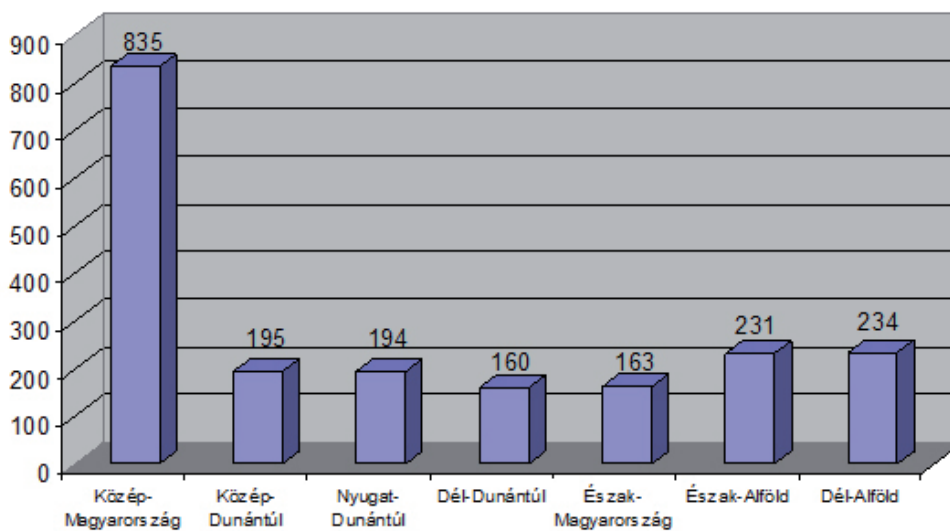
8. ábra. A kkv-kban foglalkoztatottak aránya a teljes vállalkozói szférán belül régióként (2009)
KSH ONLINE 2011 alapján szerk. KISS K.

Figure 8. Employment rates of SME sector by statistical regions (2009)
Based on KSH ONLINE 2011 ed. by KISS K.

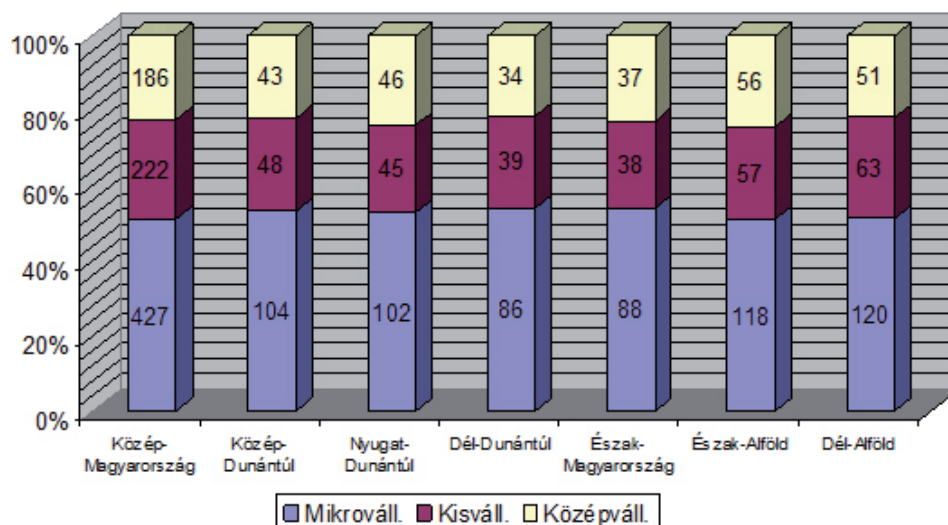
9. ábra. A kkv-kban foglalkoztatottak száma 2009-ben régióként (ezer fő)
KSH ONLINE 2011 alapján szerk. KISS K.

Figure 9. Number of SME employees in 2009 by statistical regions (thousand persons)
Based on KSH ONLINE 2011 ed. by KISS K.

10. ábra. A kkv-kban foglalkoztatottak száma 2009-ben vállalati méretkategóriák szerint régióként (ezer fő)
KSH ONLINE 2011 alapján szerk. KISS K.

Figure 10. Number of SME employees in 2009 by firm size categories and statistical regions (thousand persons)
Based on KSH ONLINE 2011 ed. by KISS K.

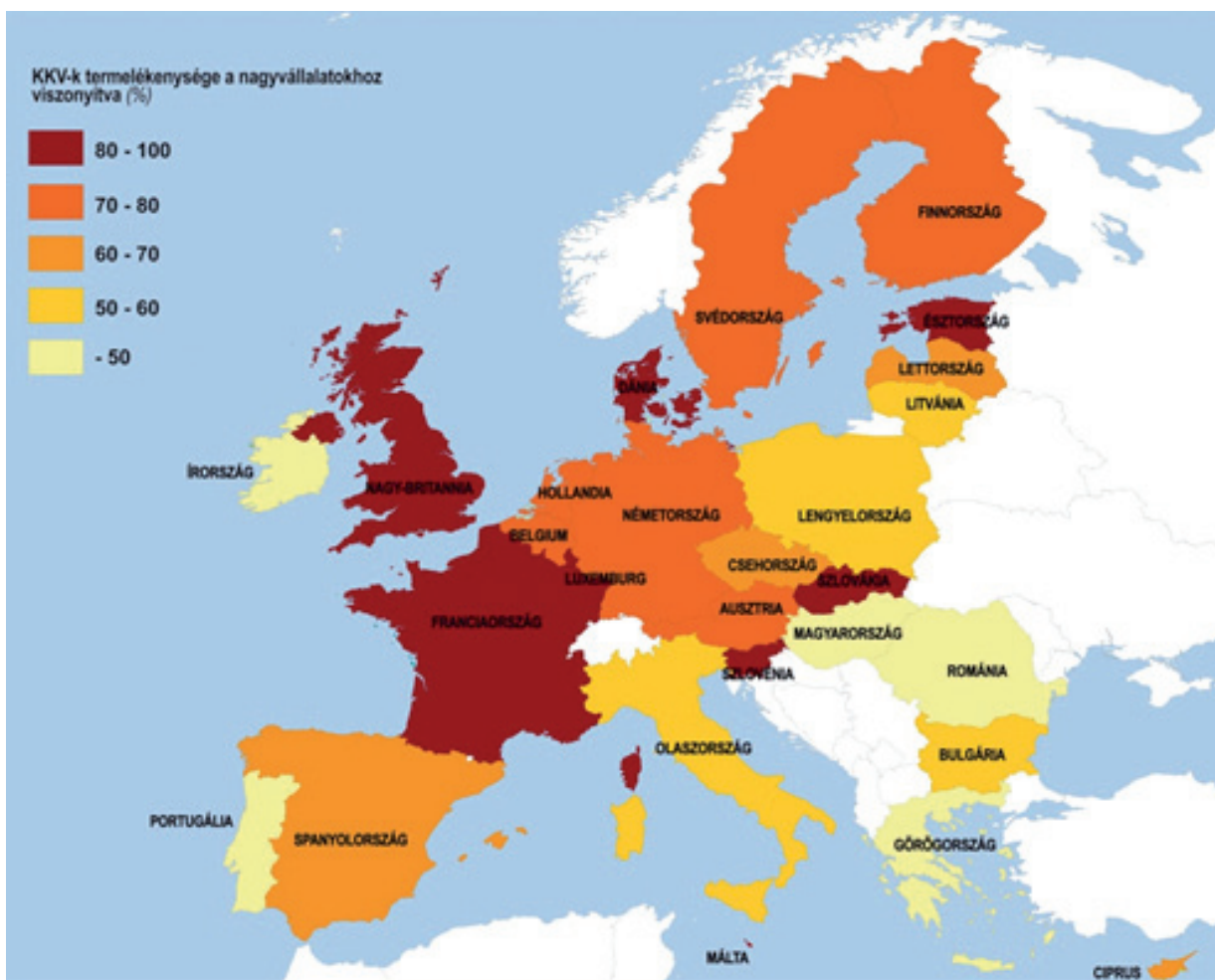

A kis- és középvállalati szféra gazdasági hatékonyságában európai uniós összehasonlításban is jelentős különbségek fedezhetők fel. Az EU egészét tekintve azt tapasztaljuk, hogy átlagot meghaladó munkatermelékenységre (egy munkavállalóra jutó BHÉ értéke) csak a közép- és nagyvállalatok képesek (EUROPEAN COMMISSION 2011), de az egyes tagállamok kkv-szektorainak gazdasági hatékonysága között is jelentős különbségek mutatkoznak.

Leghatékonyabb a kisvállalati szféra a gazdaságilag fejlett, alacsonyabb népességű észak- és nyugat-európai tagállamokban (Luxemburg, Finnország, Dánia, Írország, Svédország, Belgium, Hollandia, Ausztria), míg a 2004 után csatlakozott kelet-közép-európai országok kivétel nélkül az EU-átlag alatti teljesítményt nyújtanak (EUROPEAN COMMISSION ONLINE 2. s.a.) A kkv-knak a nagyvállalatokéihoz viszonyított munkatermelékenysége (az EU egészében átlagosan 70%) között is nagy eltérések figyelhetők meg. Az egyébként is hatékonyan termelő luxemburgi és dániai KKV-szektor esetében ez meghaladja a 100%-ot, vagyis ebben a két országban a kis- és középvállalkozások termelékenysége magasabb, mint a nagyvállalkozásoké. Az alacsonyabb hatékonyságú volt szocialista, ill. déli országok KKV-inak a nagyvállalatokkal összevetett termelékenysége jóval kisebb, Románia, Görögország, Magyarország, Portugália esetében 50 % alatt marad (11. ábra).

11. ábra. A kkv-k nagyvállalatokéhoz mért termelékenysége az EU államaiban (2010)
 EUROPEAN COMMISSION ONLINE 2. s.a. alapján szerk. KISS K.

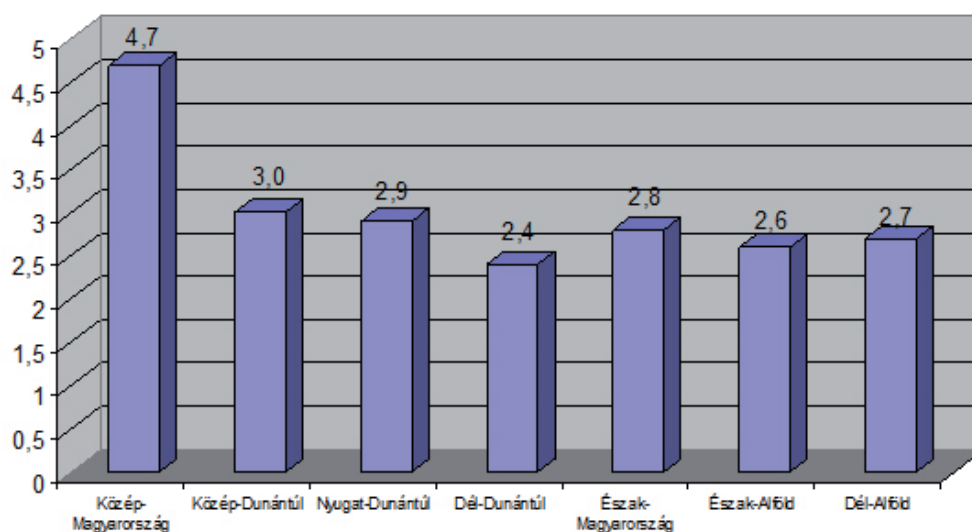
Figure 11. Working efficiency of SMEs' compared with that of large firms by EU member states (2010)
 Based on EUROPEAN COMMISSION ONLINE 2. s.a. ed. by KISS K.

A magyarországi régiók kkv-munkatermelékenységeit összevetve, újra csak Közép-Magyarország kiemelkedő szerepére hívhatjuk fel a figyelmet. Míg az itt működő kis- és középvállalkozások munkavállalói egyenként átlagosan 4,7 millió forintnyi bruttó hozzáadott értéket állítottak elő, addig a többi országrész kkv-i többé-kevésbé leszakadva, ennek csupán a felét-kétharmadát voltak képesek megtermelni (12. ábra). A növekvő vállalati méretkategóriák hatékonyságjavulása a hazai kkv-k esetében is szépen megmutatkozik. A mikrovállalkozások termelékenysége mindenhol átlag alatti, míg a kisvállalkozások az adott régióra jellemző, a szféra egészére vonatkozó vállalati hatékonyságot csak alig valamivel haladják meg, magasabb munkatermelékenységet pedig egyedül a középvállalati szféra képes elérni (13. ábra).

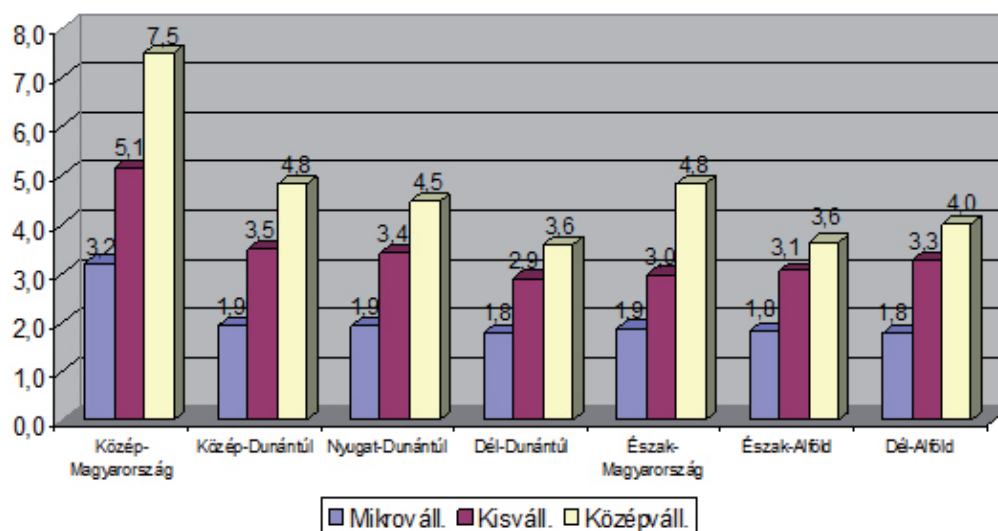
12. ábra. Az egy kkv-munkavállalóra eső BHÉ 2009-ben régióként (millió Ft)
KSH ONLINE 2011 alapján szerk. Kiss K.

Figure 12. Mean value of GVA produced by one SME employee in 2009 by statistical regions (million HUF)
Based on KSH ONLINE 2011 ed. by KISS K.

13. ábra. Az egy kkv-munkavállalóra eső BHÉ 2009-ben régióként vállalati méretkategóriák szerint (millió Ft)
KSH ONLINE 2011 alapján szerk. Kiss K.

Figure 13. Mean value of GVA produced by one SME employee in 2009 by statistical regions and firm size categories (million HUF)
Based on KSH ONLINE 2011 ed. by KISS K.

ÖSSZEFOGLALÁS

A hazai kkv-szektor főbb strukturális jellemzőire vonatkozó fenti elemzés eredményeit a következőképpen összegezhetjük. Hazai regionális viszonylatban világosan megmutatkozik a fővárost is magába foglaló Közép-magyarországi régió gazdasági ereje, centrális súlyponti pozíciója. A mennyiségi mutatók többsége tekintetében határozottan kiemelkedik a többi régió közül, amelyek általában egységesen leszakadva követik. Kivétel ez alól a vállalkozássűrűség, amelynek területi eloszlásában a régiók egy Ny-K-i és egy D-É-i lejtő mentén fokozatosan távolodnak Közép-Magyarországtól.

A kkv-k által foglalkoztatott munkavállalók aránya esetében ezzel ellentétes trend érvényesül, a nagyvállalati szektor budapesti és Budapest környéki dominanciája következtében a kkv-alkalmazottak részesedése itt a legalacsonyabb. A minőségi mutatóként értelmezett ágazatközi megoszlás regionális jellemzőit különféle társadalmi-természeti sajátosságok befolyásolják (a kiemelkedő fővárosi szellemi, tudományos, kulturális potenciál, a közép-magyarországi és közép-dunántúli ipari bázis súlya, az agrártermelés számára kedvező természeti adottságok az alföldi régiókban).

A magyarországi és európai uniós összevetés emellett egyértelműen igazolta a hazai kkv-szféra ellentmondásos helyzetét. Azt a tényt, hogy miközben kkv-ink tisztán mennyiségi értelemben, kkv-sűrűségben, a teljes vállalati szférához viszonyított számbeli arányban vagy a munkavállalókból való részesedésben a közösségi átlag felett teljesítenek, a relatív növekedés, a hatékonyság, pl. az értéktermelő képességnek és a munkatermelékenységnek a nagyvállalati szektoréhoz viszonyított aránya tekintetében az európai élményhöz képest határozottan elmaradnak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AMBRUS Z. ET AL. 2008: *Nagyvárosok összehasonlító vizsgálata*. Területi Statisztika 48 (2), pp. 136–163.
- BAKOS N. – HIDAS ZS. – KEZÁN A. 2011: *Területi különbségek Magyarországon. A főbb társadalmi és gazdasági folyamatok az ezredforduló után*. Területi Statisztika 51 (4), pp. 335–357.
- BEDŐNÉ KÁROLY J. 2005: *A magyarországi vállalkozások növekedési hajlandósága és innovációs aktivitása a GEM adatok tükrében*. In: Szerb L. (szerk.) *Vállalkozásindítás, vállalkozói hajlandóság és a vállalkozási környezeti tényezők alakulása Magyarországon a 2000-es évek első felében*. PTE, Pécs, pp. 58–74.
- CZAKÓ Á. ET AL. 1995: *A kisvállalkozások néhány jellemzője a kilencvenes évek elején*. Közgazdasági Szemle 42 (4), pp. 399–419.
- FALUSNÉ SZIKRA K. 1986b: *A kistulajdon helyzete és jövője*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 262 p.
- FUTÓ P. – KÁLLAY L. 1994a: *A kis- és középvállalati szektor kialakulása és számbavétele*. Statisztikai Szemle 72 (8–9), pp. 647–665.
- FUTÓ P. – KÁLLAY L. 1994b: *A kis- és középvállalkozások elterjedése és szerkezete*. Statisztikai Szemle 72 (10), pp. 722–738.
- GÁBOR R. I. 1994a: *Kisvállalkozás Magyarországon – virul vagy satnyul?* Közgazdasági Szemle 41 (7–8), pp. 709–721.
- GÁBOR, R. I. 1994b: *Small Entrepreneurship in Hungary – Ailing or Prospering? Historical and Contextual Dependencies in Comparative Perspective*. Acta Oeconomica 46 (3–4), pp. 333–346.
- KISS É. 1996: *Az egyéni vállalkozások előzményei és területi sajátosságai Magyarországon*. Földrajzi Értesítő 45 (3–4), pp. 253–281.
- KISS K. – ZAGYI N. S.A.: *Principal Characteristics of the Indian Micro, Small & Medium Enterprises Sector and Its Importance in Rural Development*. Kézirat (megjelenés alatt).
- KÖHEGYI K. 1998a: *A kisvállalkozói szektor tagolódása*. Közgazdasági Szemle 45 (3), pp. 261–276.
- KÖHEGYI K. 1998b: *Small Ventures in the Shadow of Large Enterprises in the 1990s*. Acta Oeconomica 49 (3–4), pp. 397–414.

- KÖHEGYI K. 2001: *Növekvő és zsugorodó vállalkozások*. Közgazdasági Szemle 48 (4), pp. 320–337.
- LAKI M. 1998: *Kisvállalkozás a szocializmus után*. Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest, 182 p.
- MUGLER, J. 1993: *Betriebswirtschaftslehre der Klein- und Mittelbetriebe*. Springer-Verlag, Wien – New York, 443 p.
- NEMES NAGY J. – RUTTKAY É. 1989: *A második gazdaság földrajza*. Országos Tervhivatal – Tervgazdasági Intézete, Budapest, 172 p.
- NOVÁK Z. – VASS A. 2009: *A vállalkozások regionális sajátosságai Magyarországon*. Területi Statisztika 49 (4), pp. 394–412.
- PAPANÉK G. 2010: *A gyorsan növekvő magyar kis- és középvállalatok a gazdaság motorjai*. Közgazdasági Szemle 57 (4), pp. 354–370.
- POMÁZI I. 1988: *A kisvállalkozások elterjedésének területi egyenlőtlenségei Magyarországon*. Földrajzi Értesítő 37 (1–4), pp. 179–191.
- PROBÁLD F. – SZEGEDI G. 1994: *A gazdasági társaságok elterjedése a budapesti agglomerációban*. Földrajzi Értesítő 43 (3–4), pp. 281–292.
- ROMÁN Z. 1990: *The Size of the Small-Firm Sector in Hungary*. In: Acs, Z. J. – Audretsch, D. B. (eds.) *The Economics of Small Firms. A European Challenge*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht – Boston, pp. 199–204.
- ROMÁN Z. 1997: *Vállalkozás- és kisvállalkozás-kutatások*. Vezetéstudomány 28 (12), pp. 47–53.
- ROMÁN Z. 2002a: *Kis- és középvállalkozások a magyar gazdaságban: Helyzetkép és nemzetközi összehasonlítás*. KSH, Budapest, 134 p.
- ROMÁN Z. 2002b: *Vállalkozáserősítő (és/vagy) kisvállalat-politika? – A vállalkozás és kisvállalat-kutatásokról*. Vezetéstudomány 33 (7–8), pp. 18–26.
- ROMÁN Z. 2005: *A kis- és középvállalatok és a vállalat-statisztika helyzete*. Gazdaság és Statisztika 17 (2), pp. 37–53.
- ROMÁN Z. 2006: *A kis- és középvállalatok és a vállalkozási készség*. KSH, Budapest, 152 p.
- ROMÁN Z. – AMBRUS K. 2000: *A kis- és középvállalkozások demográfiája nemzetközi összehasonlításban*. KSH, Budapest, 63 p.
- ROMÁN Z. – AMBRUS K. – VOIT K. 2002: *Újabb adatok a kis- és középvállalkozások demográfiájához*. KSH, Budapest, 39 p.
- SÁNTHA J. 1996: *A vállalkozási struktúra változása a kilencvenes években*. Statisztikai Szemle 74 (5), pp. 421–437.
- SZERB L. – ULBERT J. 2002: *A kis- és közepes vállalkozások növekedési potenciáljának átalakulásáról*. Vezetéstudomány 33 (7–8), pp. 36–46.
- SZERB L. ET AL. 2004: *Az új vállalkozások hatásai nemzetközi összehasonlításban (A Global Entrepreneurship kutatás, 2001-2003)*. Közgazdasági Szemle 51 (7–8), pp. 679–698.
- SZERB L. – VARGA A. 2005: *A vállalkozói aktivitás regionális és lakóhely szerinti különbségei Magyarországon 2004-ben*. In: Szerb L. (szerk.) *Vállalkozásindítás, vállalkozói hajlandóság és a vállalkozási környezeti tényezők alakulása Magyarországon a 2000-es évek első felében*. PTE, Pécs, pp. 48–57.
- ZEILER J. 2003: *A kisvállalkozások, a középvállalkozások és az Európai Unió*. Saldo, Budapest, 122 p.

- EUROPEAN COMMISSION ONLINE 1. S.A.: *The new SME definition. User guide and model declaration.* Enterprise and Industry Publications, European Commission [online]. Elérhető: <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/sme_definition/sme_user_guide_en.pdf> Letöltve: 2014. 05. 31.
- EUROPEAN COMMISSION ONLINE 2. S.A.: *Small and medium-sized enterprises (SMEs). SME Performance Review. Database for the Annual report* [online]. Elérhető: <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/index_en.htm> Letöltve: 2014. 05. 31.
- EUROPEAN COMMISSION 2011: *Are EU SMEs recovering from the crisis? Annual Report on EU Small and Medium sized Enterprises.* Rotterdam–Cambridge [online] Elérhető: <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/files/supporting-documents/2010-2011/annual-report_en.pdf> Letöltve: 2014. 05. 31.
- KSH ONLINE 2011: *A kis- és középvállalkozások helyzete a régiókban.* Központi Statisztikai Hivatal [online]. Elérhető: <<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/gyorkkv.pdf>> Letöltve: 2014. 05. 31.